

Geweld tegen homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Een literatuuronderzoek naar praktijk en bestrijding.

Dr. Judith Schuyf. Utrecht, MOVISIE 2009.

Samenvatting

In opdracht van de ministeries van Justitie en OCW heeft MOVISIE een expertmeeting voorbereid en uitgevoerd met als doel het inventariseren, analyseren en uitwisselen van de actuele kennis over homofob geweld en de bestrijding ervan.

Ter voorbereiding daarop is een literatuuronderzoek uitgevoerd, waarvan in dit rapport verslag gedaan wordt. In dit onderzoek stond de volgende hoofdonderzoeksvraag centraal:

Wat is bekend over homofob geweld en over de wijzen waarop dit kan worden bestreden? Wat zijn de lacunes in deze kennis?

De volgende nadere onderzoeksvragen zijn hierbij geformuleerd:

- Wat is bekend en nog onbekend (in Nederland en in andere West- Europese landen) over homofob geweld, ten aanzien van de omvang, de daders, hun motieven en de achtergronden daarvan, de slachtoffers, de context van het delict, et cetera?
- Welke inzichten zijn – voor zover bekend- inmiddels verworven ten aanzien van kansrijke en minder kansrijke preventie en vervolging van homofob geweld?
- Kan bij de aanpak van homofob geweld houvast gevonden worden bij preventie en aanpak van ander (discriminatoire) geweld?
- Wat is bekend over de voorwaarden waaronder verschillende aanpakken het meest kansrijk zijn?
- Tot welke discussiepunten voor de expertmeeting leidt bovenstaande kennis?
- Welke conclusies en aanbevelingen ten aanzien van het voorkomen en het vervolgen van homofob geweld zijn op basis van de literatuuranalyse en expertmeeting te formuleren?

Om deze vragen te beantwoorden is literatuur verzameld die ruwweg in het afgelopen decennium (in Nederland en de omliggende landen België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden, landen waar het onderwerp redelijk op de kaart staat) is verschenen over dit onderwerp. Daarbij gaat het om verschillende literatuurbronnen: zowel wetenschappelijke artikelen als informatie afkomstig van autoriteiten als van zelforganisaties.

Hoewel in de opdrachtomschrijving sprake is van homofob geweld, is er in deze literatuurrapportage gekozen voor de omschrijving homonegatief geweld, omdat deze beter aansluit bij verschillend wetenschappelijk onderzoek (zie hieronder paragraaf “De term homonegatief geweld”).

Homonegatief geweld als strafbare discriminatie

Homonegatief geweld is een vorm van discriminatie en daarom is in dit literatuuronderzoek gekeken naar de manier waarop strafbare discriminatie is opgenomen in de wet- en regelgeving van de onderzochte West-Europese landen. De strafwetgeving in deze landen bevat meestal artikelen die zich specifiek richten op discriminatie als misdrijf. Dankzij Europese verdragen vertoont de wetgeving in EU-landen sterke parallellen als het gaat om discriminatie op grond van racisme of vreemdelingenhaat. Wetgeving specifiek op homonegatief geweld loopt minder parallel, maar Nederland, België, Duitsland, en Zweden stellen deze strafbaar en het Verenigd Koninkrijk is bezig wetgeving op dit punt te ontwikkelen.

In Nederland bieden zowel artikel 1 van de Nederlandse Grondwet als verschillende artikelen in het Wetboek van Strafrecht een kader om geweld tegen lesbische vrouwen en homoseksuele mannen strafrechtelijk te bestrijden. In die bestrijding is het onderscheid tussen specifieke en commune delicten met een discriminerend motief belangrijk. Bij specifieke discriminatie staat de discriminatie voorop en bij commune delicten spelen discriminatoire aspecten een rol als motief, doorgaans op de achtergrond.

Commune delicten met discriminatoire achtergrond worden over het algemeen vermeld onder de desbetreffende sectie waar het commuun delict zelf wordt behandeld in het Wetboek van Strafrecht, waarbij in sommige landen een mogelijkheid bestaat tot strafverzwaring als de discriminatoire achtergrond leden van nader omschreven groepen betreft. In sommige landen is alleen het haatmotief voldoende om tot bestraffing over te gaan.

In de vijf bestudeerde landen worden geweldsmisdrijven met een discriminatoire achtergrond op drie verschillende manieren in de strafwetgeving vermeld:

- Vooroordeel/motivatie als een specifiek misdrijf op zichzelf ('hate crime')
- Vooroordeel/motivatie als algemene verzwarende omstandigheid
- Vooroordeel/motivatie als verzwarende omstandigheid in bepaalde commune delicten

In alle vijf bestudeerde landen behalve in Duitsland wordt de seksuele oriëntatie expliciet in de wet genoemd als discriminatiegrond.

Land	'Hate crime'	Algemeen verzwarende omstandigheid	Verzwarend bij bep. commune delicten	Seksuele oriëntatie Genoemd
België			X	X
Duitsland				
Nederland			(X)	X
Verenigd Koninkrijk	X	X		X
Zweden			X	X

Discriminatie in de justitiële praktijk

In dit literatuuronderzoek is ook gekeken hoe de vijf onderzochte landen omgaan met strafbare discriminatie in de justitiële praktijk op drie niveaus: 1) opsporing en vervolging; 2) strafvordering en 3) strafoplegging.

In Nederland vaardigt het OM elke vier jaar een Aanwijzing Discriminatie uit met beleidsregels voor de strafrechtelijke afdoening van discriminatiefeiten. Daar staat onder meer in hoe OM en politie gemelde discriminatie-incidenten moeten registreren. Verder wordt er in de zgn. RDO's (Regionaal Discriminatieoverleg) structureel overleg gevoerd over de aanpak van discriminatie. De RDO's dienen in de eerste plaats om regionaal / lokaal de aanpak af te stemmen en beleid te formuleren. Landelijke afspraken, onder meer vastgelegd in de Aanwijzing Discriminatie, zijn daarbij het uitgangspunt. In de omliggende landen valt vooral op dat het Verenigd Koninkrijk actief is in de aanpak van hate crimes: er zijn daartoe prioriteiten opgesteld voor de politiekorpsen. Aangifte van discriminatie is in het Verenigd Koninkrijk niet alleen mogelijk door het slachtoffer bij de politie, maar ook via derde partijen zoals woningbouw en vrouwenverenigingen.

In alle vijf de onderzochte landen voorzien wettelijke bepalingen in de mogelijkheid om de strafmaat te verhogen als er sprake is van discriminatoire aspecten, hoewel deze bepalingen in Duitsland het minst expliciet zijn.

Discriminatiecriminaliteit wordt in weinig gevallen uiteindelijk bestraft. Hier zijn verschillende oorzaken aan te geven, die vooral met de bewijsbaarheid van het delict te maken hebben; alsmede de inschatting van de betrokken autoriteiten over de aard van het delict. Ondanks de inspanningen blijven veel antihomoseksuele delicten onbestraft, omdat er geen aangifte gedaan wordt. Als een discriminatiedelict wordt bestraft, is dat zelden alleen een homonegatieve daad. Bij de behandelde zaken wint de taakstraf aan populariteit, enigszins ten koste van de geldboetes en gevangenisstraffen.

Het begrip 'homonegatief geweld'

Taalkundig biedt het thema 'homonegatief geweld' stof voor discussie. In de literatuur zien we homonegatief geweld regelmatig aangeduid onder de term 'homofobe hate crimes'. Deze aanduiding is echter ongelukkig, omdat 'fobie' naar een angststoornis verwijst. 'Homofobie' is echter geen stoornis, maar heeft eerder met haat en afkeer te maken. Haat als motief levert in de context van het Nederlandse strafrecht een onjuiste benadering op, want het Nederlandse strafrecht gaat van gedrag uit en niet van gedachten. 'Homonegatief geweld' is daarom een betere term.

Ook de term 'hate crimes' voldoet volgens verschillende onderzoekers niet voor het Nederlandse systeem. Deze term is afkomstig uit de VS en sterk geïnitieerd door minderheidsgroepen. Ook bij deze term staan de gevoelens en gedachten (haat) sterk op de voorgrond. Desgevraagd vonden enkele vertegenwoordigers van de politie, het OM en de zittende magistratuur deze term dan ook niet aan te bevelen, omdat deze een te groot risico op subjectiviteit inhoudt (Brants/Kool 2007). Bovendien is de positie van de vrijheid van meningsuiting in Nederland heel anders dan in de VS.

Registratie in Nederland

Het blijkt in de praktijk tot nu toe vrijwel onmogelijk om gegevens en cijfers over discriminatie-incidenten op eenduidige wijze te registreren. Dit geldt zowel voor officiële politiegegevens als voor gegevens uit slachtoffersurveys. De praktijken en definities die in de registraties en surveys gehanteerd worden, zijn daarvoor te verschillend. Niet alle vormen van homonegatief geweld worden geregistreerd en als ze worden geregistreerd, gebeurt dit niet eenduidig.

Tot 2008 werden discriminatoire geweldsmisdrijven in Nederland geregistreerd door drie instanties: politie, OM en de antidiscriminatievoorzieningen. Van specifieke discriminatie was nog vrij gemakkelijk proces-verbaal op te maken, omdat dit voorkomt in het Wetboek van Strafrecht, maar op commune delicten met een discriminatoire achtergrond is veel moeilijker de vinger te leggen en is de bewijsbaarheid van het veronderstelde discriminerende motief erg moeilijk.

Vanaf 2008 is er in Nederland een uniforme politieregistratie van discriminatoire misdrijven ingevoerd. In dit kader heeft de politie over de eerste helft van 2008 een overzicht van geweldsdelicten tegen lesbische vrouwen en homoseksuele mannen gepubliceerd. Alle 25 politieregio's werken bij de registratie met een vast format, het uniforme zaakoverzicht. Tegelijk hiermee is het overleg tussen politie, OM en de landelijke Antidiscriminatie organisatie Art.1 I gestructureerd en verbeterd.

In november 2008 had de politie over 2008 1512 discriminatie-incidenten geregistreerd, waarvan er 150 (10%) een homoseksueel karakter hadden. Dit aantal ligt veel hoger dan bleek uit eerdere overzichten (racismemonitor van het OM, slachtoffersurveys). Per regio hangt het aantal geregistreerde incidenten mede af van de voorkennis, de mate van training en de alertheid van de politie hoeveel zaken er als discriminatoir worden herkend.

Vanuit de eerste ervaringen met de registratie heeft de politie aandachtspunten en dilemma's geformuleerd. Die hebben te maken met de afbakening en aanscherping van het begrip 'homofob geweld' en met de beste procedure voor de intake en het vervolg daarop.

Registratie in vier andere West-Europese landen

De vier bestudeerde andere West-Europese landen laten een zeer wisselend niveau van registratie zien.

In België is het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding hiervoor verantwoordelijk, maar de effectuering hiervan lijkt nog minimaal.

In Duitsland is de procedures bij en na aangifte van discriminatie zeer ver uitgewerkt, maar er worden geen cijfers vrijgegeven over discriminatie op grond van seksuele oriëntatie.

In het Verenigd Koninkrijk houden drie instanties registratie bij over hate crimes, maar daar zijn geen specifieke cijfers over homonegatief geweld uit te halen. Een uitzondering vormen de hate-crimestatistieken die de Londense politie publiceert op internet. Ook Noord-Ierland valt op omdat de rapportage over homonegatief geweld daar vergevorderd is. Opvallend gegeven daarin is dat in de meerderheid van de homonegatieve incidenten geweld is gebruikt. Ook in het Verenigd Koninkrijk is

het een probleem wanneer een incident een hate crime is: de bewijsbaarheid en bewustwording zijn aandachtspunten hierbij.

In Zweden maakt de Nationale Raad voor Criminaliteitspreventie (Brå) sinds 2006 de officiële hate-crimestatistiek. De gegevens daarvoor worden gecontroleerd onttrokken aan politieverlagen. In 2007 werden in Zweden in totaal ruim 3500 misdrijven als hate crimes geïdentificeerd, waarvan het in 725 gevallen ging om homonegatieve motieven. Opmerkelijk in Zweden is nog de inadequate omschrijving van 'hate crime' in de wet, namelijk als delict van een lid van een meerderheid jegens een lid van een minderheid.

Informatie vanuit slachtofferenquêtes

Er is informatie over homonegatief geweld te putten uit slachtofferenquêtes (of surveys) die (belangen)organisaties en onderzoeksinstituten hebben verricht. Deze zijn echter niet altijd op een wetenschappelijk verantwoorde manier gemaakt en de gegevens worden ook niet goed uitgewerkt. Er is sprake van een duidelijk gebrek aan betrouwbare informatie. Ook is er behoefte aan een meer eenvormige wijze van dataverzamelen zodat het mogelijk wordt om gegevens met betrekking tot de situatie in verschillende landen uit te wisselen.

Uit onderzoek blijkt dat slachtoffers vaak geen aangifte doen omdat ze geen vertrouwen hebben in de politie, het gebeurde bagatelliseren, niet als homoseksueel te boek willen staan, of denken dat de daders toch niet gestraft zullen worden. De motieven om wel aangifte te doen zijn boosheid, verhaal willen halen op de daders, een officieel bewijs willen en voorkomen dat het anderen ook overkomt. Het volgende beeld komt uit de slachtofferenquêtes naar voren: Een groot percentage van de ondervraagden heeft ooit (ruim 70%), in de afgelopen jaren (circa 15-20%) of in het jaar voorafgaand aan het surveymoment (10-12%) te maken gekregen met de een of andere vorm van discriminatoir geweld. In 70% van de incidenten ging het om verbaal geweld; 20% betrof de een of andere vorm van intimidatie, vandalisme of (dreiging) met mishandeling; in 10% van de gevallen was er sprake van (zwaarder) fysiek geweld. Waar ernaar gevraagd is, blijken veel homoseksuelen herhaaldelijk slachtoffer te zijn van antihomoseksuele incidenten. Omdat de surveys niet volgens dezelfde standaard meten, is het type incidenten dat gemeten is nogal verschillend en de surveys zijn slecht met elkaar vergelijkbaar. Het meeste geweld vindt plaats in de openbare ruimte: op straat, in de (directe) woonomgeving, op of in de buurt van plaatsen waar homoseksuelen elkaar treffen: bars, uitgaansgelegenheden en ontmoetingsplaatsen, op scholen en op de werkplek. Hoewel internet niet altijd in de surveys werd meegenomen, moet het niet onderschat worden als plaats van discriminerende uitingen tegen homoseksuelen.

Homonegatief geweld lijkt vooral een delict te zijn van jongeren tegen jongeren. Incidenten in de openbare ruimte worden veelal in groepsverband gepleegd, meestal in de avonden en nachten van het weekend. Ruim 90-95% van de daders zijn van het mannelijk geslacht; alleen bij groepsdelicten zitten er soms ook vrouwen in de groep. De daders zijn veelal jong. Er zijn echter verschillen naar context, geslacht en leeftijd.

Lesbische vrouwen maken andere incidenten mee dan homoseksuele mannen. Vrouwen hebben veel vaker te maken met verbale agressie en met agressie in de privésfeer, op het werk en door professionals; deze laatste vorm van agressie is vaak seksueel getint. In het eerste geval zijn de daders (zeer) jonge mannen; in het tweede geval oudere mannen, vrijwel altijd bekenden van het slachtoffer.

Bij homoseksuele mannen en lesbische vrouwen blijken de dader en het slachtoffer relatief vaak (in 30-50% van de gevallen) bekenden van elkaar, bijvoorbeeld buurtgenoten, kennissen of collega's op het werk.

Er zijn een aantal lacunes in de informatie over slachtoffers. Over geweld tegen transgenders bestaan vrijwel geen data, ondanks dat het daarbij vaak gaat om wrede vormen van geweld, die soms de dood

tot gevolg hebben. Ook geweld tegen lesbische vrouwen is ondervertegenwoordigd in onderzoek en statistieken. Ditzelfde geldt voor homomoorden: die worden niet landelijk als zodanig geregistreerd. Meer in het algemeen is weinig bekend over de positie van het slachtoffer. Uit de surveys komt naar voren dat veel slachtoffers geen aangifte willen doen omdat ze niet als homoseksueel bekend willen staan. Uit de slachtoffersurveys blijkt wel dat de meeste slachtoffers een reden kunnen aangeven waarom de dader hen als homoseksueel inschatte.

Andere slachtoffers worden slachtoffer omdat de dader ze als homoseksueel percipieert. Ook bij de politie en justitie bestaan vraagtekens omtrent wie nu als slachtoffer van homonegatief geweld beschouwd moet worden.

Ten behoeve van dit literatuuronderzoek is slechts summier gekeken naar de gevolgen van het geweld voor het slachtoffer in fysieke en psychische zin. Die gevolgen lijken echter aanzienlijk.

Informatie over daders

Er is weinig onderzoek naar daders gedaan en het onderzoek dat is gedaan, richt zich op één specifieke groep daders, namelijk jonge mannen die vervolgd zijn voor fysiek geweld tegen homoseksuele mannen gepleegd in de publieke ruimte,

Uit onderzoek naar de motieven en achtergronden van daders kwam het volgende naar voren:

- 'Potenrammen' kan een ritueel zijn om de mannelijke status te verwerven.
- De daders behoren lang niet altijd tot achterstandsgroeperingen.
- Homonegatief geweld staat als daad zelden op zichzelf, maar daders maken zich vaak ook schuldig aan vandalisme, diefstal, inbraak, beroving of geweldpleging.
- Een belangrijk motief voor homonegatief geweld vormt afkeer voor homoseksualiteit, waarin de daders met name afkeuren: anale seks, vrouwelijk gedrag en zichtbaarheid van homoseksualiteit. Ook het idee om zelf lustobject te worden boezemt veel afkeer in.
- Daarnaast kan er sprake zijn van 'acting-outgedrag' onder jonge mannen in groepen. Vijandigheid tegen homoseksualiteit is een onderdeel van de straatcultuur waarvan veel daders deel uitmaken. In groepen kan daarnaast sprake zijn van meelopergedrag.

Homovijandigheid, die voorkomt uit gebrekkige opvattingen over wat homoseksualiteit is, en een verstoorde eigen relatie tot sekse- en genderopvattingen, komt tot uiting in negatieve omschrijvingen van de eigen mannelijkheid en een lage tolerantie ten opzichte van gepercipieerde bedreigingen hiervan. Hierin lijkt een belangrijke oorzaak voor homonegatief geweld te liggen.

Religieuze overwegingen lijken geen rol te spelen. De verhouding tussen autochtone en allochtone daders lijkt de bevolkingssamenstelling redelijk te weerspiegelen, maar mogelijk zijn vooral in Amsterdam (Marokkaanse) jongens oververtegenwoordigd in de straatcultuur.

Onbekend is de mate waarin alcohol en middelengebruik een rol spelen.

Daders van homonegatief geweld komen wat betreft een aantal kenmerken overeen met daders van andere vormen van discriminatoir geweld: het zijn overwegend mannen en 65% heeft justitiële antecedenten. Daders van homonegatief geweld opereren echter vaker in groepsverband en zijn jonger.

Overigens blijkt uit onderzoek onder controlegroepen dat ook jongeren die geen dader zijn, intolerant staan tegenover homoseksualiteit.

Nog weinig bekend is de motivatie van daders van andere vormen van homonegatief gedrag, zoals tegen vrouwen, collega's op het werk, buurtgenoten. Is hier sprake van dezelfde homonegativiteit als bij de eerder genoemde jongemannen of spelen er andere mechanismen? Een recent onderzoek in opdracht van de Commissie gelijke behandeling geeft in ieder geval aan dat er op de werkvloer grote verschillen bestaan tussen zgn. "vrouwensectoren" en "mannensectoren". In de laatste heeft men meer moeite met homomannen.

Contexten van homonegatief geweld

Homonegatief geweld komt vooral voor in de openbare ruimte, maar die wordt in onderzoek verschillend gedefinieerd, zodat het moeilijk is om onderzoeken onderling te vergelijken. De openbare weg, het openbaar vervoer, homo-ontmoetingsplaatsen (zowel ten behoeve van seks als voor de gezelligheid) worden veel genoemd, maar ook de directe woonomgeving, het werk en de school. Op scholen geven homoseksuelen leerlingen aan dat ze gepest, bedreigd en geslagen worden. Ze zitten op school met ouders die vaak extreem homovijandig zijn. Behalve leerlingen zijn vaak ook homoseksuelen leraren doelwit van homonegatief geweld door leerlingen, ouders en mededocenten. Uit onderzoek op scholen blijkt dat discriminatie op grond van seksualiteit vooral op die scholen voorkomt, waar leerlingen en docenten ook het slachtoffer zijn van discriminatoir geweld en gedrag op verschillende andere gronden. Onderzoekers pleiten er daarom voor om discriminatie en geweld op scholen samenhangend aan te pakken.

23% van het homonegatief geweld (met name geweld tegen personen) speelt zich af rond homo-ontmoetingsplaatsen (HOP's). Hierbij speelt een spanningsveld tussen veiligheid bieden en overlast tegengaan. De politie reageert soms met maatregelen om de veiligheid van bezoekers te verhogen en in toenemende mate ook met repressie.

Preventie

In de bestudeerde literatuur is geen voorbeeld gevonden van een preventieproject op het gebied van homonegatief geweld dat volgens wetenschappelijke principes is opgezet, uitgevoerd en geëvalueerd, dat wil zeggen een project met een pre-meting, een interventie en een postmeting. Dat wil niet zeggen dat er geen preventieve maatregelen zijn of worden genomen. Het is echter vrijwel onbekend wat de effecten van deze maatregelen zijn en of ze helpen discriminatoir geweld te verminderen.

Het merendeel van de preventieprojecten is gericht op primaire preventie: voorkomen dat een onwenselijke situatie zich voordoet. Er is landelijk beleid gemaakt om het toezicht op scholen door de Inspectie van het Onderwijs te versterken. Andere beleidsaanzetten zijn er voor veiligheid, meld- en aangifteplicht en preventie op scholen, maar de effectivering van al dit beleid is vrijblijvend, wisselend en onduidelijk.

Daarnaast lopen er talrijke projecten op scholen om de acceptatie van seksualiteit te verhogen en discriminatie tegen te gaan. Helaas zijn weinig projecten meerdere jaren herhaald. De resultaten zijn vaak teleurstellend, waarschijnlijk mede door een gebrek aan financiën, continuïteit, aansturing en visie.

Wel zijn goede voorbeelden zichtbaar in Nijmegen, Rotterdam en Amsterdam. Deze gemeenten hebben gekozen voor structurele projecten op scholen die over een lange termijn lopen.

Daarnaast zijn er projecten in het kader van secundaire preventie, die zich richten op bepaalde risicogroepen. Secundaire preventie kan bestaan uit gerichte surveillance, uit maatregelen en projecten om de aangiftebereidheid te verhogen, uit weerbaarheidscursussen en uit voorlichting gericht op potentiële slachtoffers en meldpunten. Zowel de autoriteiten (bijvoorbeeld de politie) als de homobelangenorganisaties kunnen aan secundaire preventie doen, bijvoorbeeld door meldpunten en weerbaarheidstrajecten op te zetten. Deze initiatieven zijn vooral bedoeld om de aangiftebereidheid te verhogen en om de politieambtenaren zelf voor te lichten.

Tertiaire preventie is de vorm van preventie die probeert in te grijpen in een situatie (met een groep) die al uit de hand gelopen is. Dit betekent werken met ouders en dit komt zelden voor bij homonegatief geweld. De weinige projecten die er zijn geweest, stuiten vooral op onwilligheid van hulpverleners en ouders om over seksualiteit te praten.

Voorbeelden van tertiaire preventie zijn alternatieve straffen, behandeling om recidive te voorkomen en een straatverbod. Er is niets bekend over de voorwaarden waaronder verschillende aanpakken het meest kansrijk zijn. Verscheidene deelnemers aan de expertmeeting hebben gesuggereerd om een groot project op te zetten rond preventie in het onderwijs.

Bevindingen uit de expertmeeting

De voornaamste conclusies van de expertmeeting waren:

Het strafrecht is een ultimum remedium. De strafrechtelijke aanpak zou aan het einde van een hele keten maatregelen moeten staan. Bovendien is er sprake van een continuüm aan homonegatieve ervaringen en gebeurtenissen, met aan het begin onaangenaamheden en aan het eind strafbare feiten. Bij de bestrijding van geweld tegen homo's is de bijdrage van het strafrecht dan ook beperkt. Over het nut van een betere registratie werd verschillend gedacht. Om het probleem beter op de politieke agenda te zetten is registratie zeker nuttig, maar de vraag is wat het meer oplevert. Registratie maakt wel nader onderzoek mogelijk naar strafbare incidenten. Het risico kan zijn dat de aandacht zich vooral richt op het strafrecht, terwijl de deelnemers aan de expertmeeting daarvan weinig verwachten voor wat betreft de preventie.

Bij het beoordelen van homonegatief geweld gaat het in wezen om drie vragen:

- Is er sprake van incidenten?
- Wat is het motief achter de incidenten?
- Is/kan het motief een punt zijn in de straftoekenning of niet?

De deelnemers pleitten voor 'seksuele burgerschapsvorming' in het onderwijs, in termen van maatschappelijk functioneren, respect voor anderen. Die zou zich niet alleen moeten richten op homoseksualiteit, maar ook in verband gebracht moeten worden met **opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid**, 'breezerseks', gezondheid, aids en loverboys. Dat zijn negatieve kanten. Daarnaast moeten ook positieve kanten aan de orde komen. Men kan niet vroeg genoeg in de schoolcarrière beginnen met seksuele burgerschapsvorming.

Daarnaast werd gepleit voor meer onderzoek

- naar geweldservaringen van lesbische vrouwen
- en een longitudinaal onderzoek naar de houding van jongeren en de effecten van interventies die ten doel hebben homonegatief gedrag tegen te gaan.